

המכון למחקרי ביטחון לאומי
THE INSTITUTE FOR NATIONAL SECURITY STUDIES
INCORPORATING THE JAFFEE
CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

TEL AVIV UNIVERSITY
אוניברסיטת תל-אביב

מבט על, גיליון 579, 25 ביולי 2014

“צוק איתן” – תובנות על המצב והמלצות לפעולה

עמוס ידלין

שש הבנות על המצב:

שוויון אסטרטגי, א-סימטרי – לאחר שבועיים של עימות בין ישראל לארגוני הטרור בעזה, שבמהלכו נורו אלף חמש מאות רקטות על ערי וכפרי ישראל ונערכו 3500 תקיפות אוויריות על עזה, נוצר שיווי משקל אסטרטגי, אם כי א-סימטרי במהותו, בין ישראל לחמאס. הא-סימטריה נובעת ראשית מכך שחמאס פועל על פי עקרונות של ארגון טרור היורה ללא אבחנה על אזרחים. ישראל, לעומת זאת, מוגבלת על פי החוק הבינלאומי לפעולה נגד מטרות צבאיות תוך ניסיון להימנע מפגיעה בחפים מפשע.

כן קיימת א-סימטריה בתכלית העימות ובהגדרת ה“ניצחון”: חמאס יכול לטעון ששיבש את שגרת החיים בישראל כולה, פגע בכלכלתה ובקשרי החוץ שלה ולא הובס. לנוכח אי-השוויון ביחסי הכוחות הצבאיים, אי-תבוסה היא מבחינתו ניצחון. לכן, גם “תמונת ניצחון” היא קלה להשגה: אזרחים משתתחים על האספלט בצדי הכבישים בארץ עם הישמע צפירות המתריעות על ירי רקטות, ותמונות החיילים שנפלו במערכה במסגרות שחורות בעיתונים. ישראל מצדה נדרשת לפגוע פגיעה קשה מאד בחמאס כדי להשיג את יעדיה האסטרטגיים.

מאידך גיסא, ישראל נהנית מאיכות גבוהה לעין שיעור בעוצמת מערכות הנשק שברשותה בהשוואה לאלה של חמאס ולפיכך גם ביכולת להסלים את המערכה – יכולת שחמאס כבר איבד. היבט זה של הא-סימטריה עוד החריף, משום שחמאס חזר לפעול כארגון התנגדות וטרור תוך שמסר את האחריות לרצועת עזה לרשות הפלסטינית ולממשלת הטכנוקרטים שהוקמה על בסיס הסכמה בינו לבין פת”ח. האיזון הפנימי בחמאס השתנה לטובת הזרוע הצבאית, שחיזקה את מעמדה כמרכיב הכוח העיקרי של הארגון.

אסטרטגיה הגנתית: שני הצדדים הצטיינו באסטרטגיה ההגנתית שלהם. ישראל הדהימה את חמאס והעולם כולו ביכולות לתת מענה כמעט הרמטי לירי הרקטות של החמאס, שהתנפצו על חומת הברזל של “כיפת ברזל”. בזכות מודיעין טוב ופעילות מבצעית יעילה ומהירה סיכלה ישראל את מרב ה“הפתעות” שהכין חמאס לישראל, ובראשן פיגועי הרג המוניים וחטיפה דרך מנהרות שנחפרו אל תוך שטחה. חמאס התמקד בהגנה על הזרוע הצבאית ועל המנהיגות המדינית. זו נעלמה מתחת לאדמה, מוגנת בבונקרים שנחפרו באתרים אזרחיים מובהקים. אך אירוני הוא, ש“כיפת הברזל” המגנה על הזרוע הצבאית של חמאס, היא האוכלוסייה האזרחית של עזה – אותה אוכלוסייה שחמאס הציב על גגות הבתים ובסמיכות פושעת לאתרי הירי ולמקום המחבוא של מפקדיו.

מוכנות לעימות: חמאס היה מוכן היטב לעימות. נראה שלמד היטב את האסטרטגיה הצה“לית ואת הכלים המבצעיים שהפעיל צה“ל במבצעים הקודמים, שנערכו בזירת עזה ב-2009 וב-2012 וסיפק להם מענה מערכתי. צה“ל, שלא יזם את העימות, נגרר אליו ללא אסטרטגיה מעודכנת, בלי מכת פתיחה יעילה, רעיונות מבצעיים חדשים או הבנה מספקת של רציונל האויב. ההערכה הייתה שחמאס יילחץ מהיקף התקיפות ומהעלייה בעוצמתן ויאלץ בשל כך לסיים את העימות באופן דומה לסיומם של העימותים הקודמים. אך הסרת האחריות האזרחית והמדינית לעזה מצד חמאס אפשרה לו להתעלם מהפגיעה הישראלית ב“מדינת עזה” ולהתרכז בהגנה על הזרוע הצבאית. שינוי זה בגישת חמאס לא הופנם בחשיבה הצה“לית – שהתמקדה בספירת התקיפות במקום לחשב את הפגיעה במפקדי הזרוע הצבאית ויכולותיה. צה“ל נצמד ל“תפישת הסבב”

וההפעלה ההדרגתית של הכוח, במקום לשנות פרדיגמה לאור ההבנה שמדובר בעימות שונה מבעבר.

השגת היעדים: עד כתיבת שורות אלה, לא הושגו היעדים האסטרטגיים של המבצע. ישראל לא גיבשה עדיין גישה מערכתית וכלים מבצעיים התקפיים בהתאם, שיביאו להשגת יעדיה האסטרטגיים. בסוף שבוע שעבר ישראל ניצבה בפני הכרח לשנות את התיקו האסטרטגי, וזאת על בסיס הבנה שאפילו היעדים הצנועים שהציב ראש הממשלה למבצע – החזרת השקט, שיקום ההרתעה, פגיעה קשה בחמאס הצבאי – לא הושגו במהלך האווירי לבדו. עם זאת, גם המהלך הקרקעי המוגבל שביצעה ישראל, שהיה מיועד לפגוע במנהרות, לא שינה דרמטית את המצב. זהו מהלך חשוב, המנטרל יכולת אסטרטגית חשובה של חמאס, אך הוא אינו מספק! הישרדות הזרוע הצבאית של חמאס, משמעותה – הישג לחמאס, כך גם היכולת להמשיך ולשגר רקטות לעורף ישראל במשך כל ימי הלחימה ואף לעצור את התנועה האווירית אליה. עולה השאלה: האם מקורה של הפגיעה שאינה מספקת בזרוע הצבאית של חמאס מצוי בפערים מודיעיניים? האם מדובר בקושי הנובע מהרצון, המוצדק, לא לפגוע בחפים מפשע? או שמא הנחת היסוד שצריך לשמר את חמאס כ”כתובת” בעזה אינה נכונה.

חשיבות הלגיטימציה – ישראל נהנית מלגיטימציה בינלאומית גבוהה יחסית, לפחות בקרב בעלות בריתה, ואף בעולם הערבי. לגיטימציה זו נתמכת על ידי סירוב חמאס לקבל את הצעת ראש הממשלה ל”שקט תמורת שקט” לאחר ימי המבצע הראשונים, סירוב חמאס לקבל את ההצעה המצרית להפסקת אש, וכן היא נתמכת בהפרות הבטות של חמאס את הפסקת האש ההומניטרית. לא רק הנשיא אובמה והקנצלרית מרקל תמכו בזכותה של ישראל להגנה עצמית מפני הרקטות, אלא גם שר החוץ המצרי הטיל על חמאס את האחריות לפגיעה באזרחים כתוצאה מסירובו לקבל את הצעת מצרים להפסקת אש, שישראל קיבלה. בהקשר זה יש לזכור שישראל זוכה להבנה בקרב מנהיגי המערב אך לא בדעת הקהל העולמית, המושפעת מהתמונות הקשות של הפגיעה באזרחים, המגיעות מעזה.

ההיבט האזורי – הזדמנויות וסיכונים: עד כה הופרכו החששות והתחזיות להסלמה אזורית. היקפן של ההפגנות שנערכו בקרב ערבים בישראל ותושבי הגדה המערבית לא חרג מזה של ההפגנות שנערכו לפני המבצע. אינתיפאדה שלישית אלימה – איננה אופציה מעודפת על הנשיא עבאס וראשי הרשות הפלסטינית. מחירה ידוע ומרתיע. הרקטות הבודדות שנורו מלבנון ומסוריה לא נועדו לפתוח חזית שנייה וישראל הטיבה להכיל אירועים אלה. הרקטות נורו על ידי ארגונים פלסטיניים קיצוניים. גם חזבאללה, השקוע בקרבות עם הג'יהאדיסטים בסוריה, וכן אסד, לא יפתחו חזית לטובת חמאס – שערק לפני שנתיים משורת הציר הרדיקלי הפרו-איראני. בנוסף, שיחות הגרעין מול איראן, שקיבלו השבוע הארכה, לא הסתיימו במשבר או ב”עסקה רעה”, המחייבת את הסטת תשומת הלב הישראלית. נוסף לכך, המשבר חשף את מערכת הבריתות וחפיפת האינטרסים באזור. העובדה שישראל, מצרים, הרשות הפלסטינית ומדינות המפרץ הערביות (מלבד קטר) נמצאות בציר אחד נגד החמאס ובעלי בריתו, פותחת אפשרויות לפעילות דיפלומטית ופיננסית נגד חמאס ולקידום נושאים נוספים לאפיקים חיוביים בזירה הפלסטינית כולה.

שש המלצות לפעולה

1. שינוי הנחת היסוד על הצורך ל”שמר את חמאס ככתובת אחראית בעזה”: הנחה זאת גורמת נזק משולש – היא מונעת פגיעות קשות מאד בחמאס, מחשש ש”יפול”, גורמת לחמאס להבין שהוא יכול להאריך את המלחמה מבלי שישלם על כך בשרידותו ומונעת את האפשרות להחזיר בטווח הארוך את הרשות לעזה, כגורם הכוח הדומיננטי. ההנחה שאם חמאס “יתמוטט” ישתלטו על הרצועה גורמים קיצוניים יותר, מחייבת ניתוח ובדיקה. איזה גורם יוכל לאיים על ישראל יותר מכפי שחמאס מאיים, לירות רקטות לטווח רחוק יותר מחיפה? איזה גורם יוכל לחפור עשרות מנהרות התקפיות? יש לבדוק את תקפות התחזיות המאיימות לגבי “צונאמי של הג'יהאד העולמי”, שלא התממשו בעבר מאפגניסטאן ומעיראק, ולא מגבולות סיני והגולן. כל ארגון קיצוני שישתלט על עזה אם חמאס יתמוטט (וכלל לא ברור שבמקום חמאס יגיע ארגון קיצוני), יזדקק לשנים ארוכות על מנת לבנות את תשתית הטרור שבנה חמאס.

2. המשך הלחץ הצבאי – הקרקעי והאווירי – לפגיעה קשה בזרוע הצבאית של חמאס: לאחר ויתור על ההנחה בדבר צורך ל”שמר את חמאס ככתובת”, יש להתמקד בהעמקת המהלך הצבאי שיפגע קשות בזרוע הצבאית של חמאס. הזרוע הצבאית מונעת את הפסקת האש ויש להכות בה ולהחלישה. כניסת הכוחות הקרקעיים של צה”ל לרצועה הביאה כמה הישגים – גילוי

והשמדת מנהרות, פגיעה מסוימת בזרוע הצבאית וחיכוך החושף מודיעין חדש ואיכותי. עם זאת, קשה לראות במהלך הקרקעי הנוכחי תמרון, שמוציא את האויב משיווי משקלו. נכון להמשיך ולבתר את הרצועה – לייצר לחץ על אזורים נוספים שמהם יורה חמאס והוא מקיים בהם נוכחות צבאית משמעותית. נדרשים מהלכים שיש בהם שילוב של תמרון בהפתעה, כיתור, פגיעה באזורי שיגור, פינוי אוכלוסייה ומאמץ מודיעיני ומבצעי להגיע למרכזי הייצור, השיגור, הפיקוד והשליטה של חמאס. חשוב שהנהגת חמאס תבין שעדיפה לה הפסקת אש על פני המשך הלחימה. עליה לחוש כי המעגל סביבה הולך ונסגר וכי כוחות צה”ל במגמת התקדמות להשגתם.

3. חתימה למאזן חד משמעני לטובת ישראל: סיום המערכה ב”תיקו אסטרטגי” מול חמאס יקרין חולשה ישראלית לחזיתות נוספות. חמאס הוא האויב החלש ביותר עמו מתמודדת ישראל. לחזבאללה כוח אש גדול בהרבה בכמות, במשקל ראשי הקרב וביכולת הדיוק. גם בדמשק ובטהרן יבחנו את תוצאות המערכה. נכון שלכל זירה מאפיינים משלה וההרתעה הישראלית מול מדינות, היא יעילה בהרבה מהרתעה מול ארגון טרור. מערכה ארוכה ללא הכרעה חד משמעית – רביעית ברציפות – שבה צה”ל מבצע תמרון קרקעי מוגבל מאד, השרדת יכולות צבאיות אסטרטגיות של חמאס בזכות העובדה שהם מוגנות על ידי אוכלוסייה אזרחית, אי-פגיעה בצמרת הצבאית והאזרחית של חמאס – הם רק חלק מסעיפי המאזן שעלולים לשחוק את ההרתעה הישראלית ולהוביל לעימותים נוספים בזירות מסובכות בהרבה מעזה. הרציונל המערכתי שצריך להוביל את צה”ל הוא, שחמאס שילם מחיר יקר ביותר – לא רק בתשתיות אלא בעיקר במרכיבי הכוח המרכזיים שלו, בהנהגה ובפיקוד הצבאי הבכיר, וביכולתו לפגוע במדינת ישראל.

4. מניעת התעצמות עתידית היא מפתח לתקופת שקט ארוכה: במבצע ”עופרת יצוקה” וגם במבצע ”עמוד ענן” לא נוצרו מנגנונים יעילים למניעת התעצמות עתידית של חמאס. בבחינת ההסדר שיגובש בסוף המבצע, חשוב ביותר להבין שללא טיפול בהתעצמות – דחיית הסיבוב הבא תלויה רק בהרתעה. מול חזבאללה, ההרתעה חזקה ביותר (וזאת בזכות כמה גורמים: המכה שספג ב-2006 מעבר לכל ציפייה שלו, אחריותו למדינת לבנון, הרגישות הבין-עדתית בלבנון והעובדה שאין לו עילה לגיטימית לתקוף את ישראל). מול חמאס, ההרתעה לא הייתה יעילה מספיק ולא הבטיחה תקופת שקט ארוכה. ולכן, נכון לדאוג שהתעצמות חמאס תהיה איטית ככל הניתן, אם בכלל. העובדה שהמצרים מונעים כיום ביעילות הברחות; ההבנות עם מדינות ערביות נוספות, המתנגדות לחמאס, על פעולה משותפת נגד התעצמותו, בשילוב זכותה של ישראל לפעול מול ייצור עצמי של רקטות ואמל”ח אסטרטגי – חייבות להיות חלק מכל הסדרה בסוף מבצע ”צוק איתן”.

5. סיום המצור הכלכלי: חלק מעמידותו המתמשכת של חמאס מנומקת בטיעון של דובריו כי ”אין לנו מה להפסיד, המצב בעזה כל כך גרוע שאיננו פוחדים מהמכות הצבאיות או מהכיבוש הישראלי”. זו אמירה תעמולתית, שלא תעמוד במבחן הלחץ הנוסף שיופעל על חמאס. עם זאת, בכל הסדרה עתידית נכון להפריד בין ה”מצור” הכלכלי – שאותו ראוי להקל, לבין ה”מצור הצבאי”, שעליו חובה להמשיך ולהקפיד. היכן שיהיה מתח בין פיתוח הכלכלה בעזה לבין אפשרות לבניין כוח צבאי – מניעת התעצמות תוביל את ההחלטות. פיתוח כלכלי של עזה, שיסיט את תושבי האזור למסלול חיובי יותר, יקטין תמיכה בטרור עקב ייאוש ויחדד את ההבנה לגבי המחירים שיהיו כרוכים בסבב עימות נוסף – הוא אינטרס ישראלי. לכן, יש לרתום את הקהילה הבינלאומית ואת מדינות ערב המתונות למיזם של פיתוח כלכלי בעזה.

6. אופק מדיני: בניגוד לאמירה המקובלת, שאין פתרון צבאי לטרור – ישראל הוכיחה שהיא מסוגלת לפתור צבאית התקפות טרור מערכתיות עליה. הפתרון המדיני לעולם יהיה עדיף. אך פתרון מדיני לא יצלח ללא עמדות יתרון צבאיות והבנתו של הצד השני שעומות צבאי לא יקדם את מטרתו המדינית. הפתרון המדיני ארוך הטווח לעזה הוא המשך החלשת חמאס – כלכלית, מדינית וצבאית, ויצירת חלופות מדיניות טובות יותר לפלסטינים ולישראל. חמאס נחלש מדינית ופיננסית בשנתיים האחרונות, ואם לאחר ”צוק איתן” יוחלש גם צבאית, יהיה אפשר, בשיתוף מצרים, מדינות ערב המתונות והקהילה הבינלאומית, להחזיר את הרשות הפלסטינית לעזה ולוודא פיתוח כלכלי באזור ואת ההסרה ההדרגתית של המצור מעל האזור. כל אלה, בשילוב עם מניעת התעצמות ופרוץ, יהיו גורמי המפתח לייצוב הרצועה ולהחזרתה לכיוון התפתחות תהליך חיובי.